

The Rule of States Immunities and Countering Terrorism With Emphasis on The Crash of a Ukrainian Plane

Mahshid Karbasi¹, Alireza Zaheri^{*2}, Mohsen Abdollahi³, Abbas Kouchnjad⁴

1. Ph.D. Student in International Law, Faculty of Law, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Email: karbasi.m2008@gmail.com

2. Assistant Professor, Department of International law, Faculty of Law, Central Tehran Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

*. **Corresponding Author:** Email: Ali.Zaheri@iauctb.ac.ir

3. Associate Professor, Department of Human Rights and Environmental Law, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

Email: mo_abdollahi@sbu.ac.ir

4. Assistant Professor, Department of International Law, Faculty of Law, Central Tehran. Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Email: Akoutch@yahoo.fr

S.D.I.L.
The SD Institute of Law
Research & Study

Publisher:
Shahr-e- Danesh
Research And Study
Institute of Law

Article Type:
Original Research

DOI:
10.48300/JLR.2022.340812.2045

Received:
6 April 2022

Accepted:
18 June 2022

Published:
10 June 2023

ABSTRACT

The rule of immunity of states and their property from the jurisdiction of domestic courts is a rule of customary international law and exceptions are set out in customary international law as well as in the 2004 United Nations Convention on Immunity but some countries, such as Canada, have begun efforts to add a new exception called terrorism by amending their former immunity law earlier this century. The crash of a passenger plane with P. S. 752 belonging to Ukraine in 3 January 2020 as a result of hitting two IRGC missiles has several legal issues, including the legal and criminal liability of the perpetrators and culprits of the accident, how to compensate damages, violation of obligations under international conventions, has created the international responsibility of the Iranian government and the possibility of litigation by survivors in domestic courts or litigation in the

Copyright & Creative Commons:

© The Author(s). 2021 Open Access. This article is licensed under a Creative Commons Attribution Non-Commercial License 4.0, which permits use, distribution and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited. To view a copy of this licence, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>.

International Court of Justice. Subsequently, some survivors of the plane crash filed a lawsuit in Ontario and a sentence was handed down to Iran, citing the deliberate firing of a missile and its terrorist nature. In the area of government immunity, as well as the draft of the 2004 United Nation Immunity Convention and the attempt to implement the vote issued by the survivors, the rule of government immunity has faced a new challenge.

Keywords: State Immunity, United Nation Convention 2004, Ukrainian Passenger Aircraft, Terrorism, Justice for Victims of Terrorism Act 2012.

Excerpted from the Ph.D. thesis entitled “The Immunity of States and Their Property in International Law with Emphasis on Developments of Domestic Law”, Islamic Azad University Central Tehran Branch.

Funding: The author(s) received no financial support (funding, grants, and sponsorship) for the research, authorship, and/or publication of this article.

Author contributions:

Mahshid Karbasi: Conceptualization, Methodology, Software, Formal analysis, Investigation, Resources, Writing - Original Draft, Writing - Review & Editing, Visualization.

Alireza Zaheri: Conceptualization, Methodology, Formal analysis, Data Curation, Writing - Review & Editing, Visualization, Supervision, Project administration.

Mohsen Abdollahi: Conceptualization, Formal analysis, Data Curation, Writing - Review & Editing, Supervision.

Abbas Kouchnejad: Conceptualization, Formal analysis, Writing - Review & Editing Supervision.

Competing interests: The authors declare that they have no competing interests.

Citation:

Karbasi, Mahshid, Alireza Zaheri, Mohsen Abdollahi & Abbas Kouchnejad. “The Rule of States Immunities and Countering Terrorism With Emphasis on The Crash of a Ukrainian Plane” *Journal of Legal Research* 22, no. 53 (June 10, 2023): 223-252.

E x t e n d e d   A b s t r a c t

The rule of immunity of states and their properties is a robust customary international law, and its exceptions in customary international law and the United Nations immunity convention (2004) have been determined. However, in the current century, several nations, such as Canada, have attempted to add some new exceptions to this law. Despite all the efforts made for creating and adding new exceptions such as violation of binding rules and terrorism, and some countries like Canada and USA have accepted them in their internal set of rules, they have deviated from the international custom. However, this phenomenon has not been welcomed and admitted by most governments. Canadian government deviated from this law and its regulations by developing the justice for victims of terrorism act 2012 (JVTA) (2012) on a global scale. They have accepted terrorism as a new exception to their rules. The crash of a Ukrainian passenger aircraft with the number PS752 on January 8, 2020, caused several legal issues due to being hit by two rockets of the Islamic Revolutionary Guard Corps (IRGC). The issues are the legal and criminal obligations of agencies and the culprits, compensating procedures, violation of obligations in an international convention, international obligations of the Iranian government in internal courts, and filing a lawsuit in the international court of justice. Accordingly, the law of government immunity is faced with new challenges due to a lawsuit filed by the relatives of the victims of an aircraft crash in Ontario court, sentencing the Iranian country according to the intentionality of launching rockets and ascertaining the terrorist nature of that action under the framework of law of justice for the victims of the event in 2012. In addition, the Iranian court disregarded the customary international law in the context of government immunity, the United Nations Immunity Convention (2004) draft, and any attempt to administer the issued verdict by survivors. Thus, in the lawsuit filed by some survivors of the victims of the passenger aircraft crash in Ontario court, Canada, the court qualified itself according to the justice for victims of terrorism act 2012 (JVTA). However, they brought forward some inferior and incomplete reports than citing some solid and formal evidence. Retrospectively, the Islamic Republic of Iran refused to send its representative and lawyer to the hearing and provide any defense statement; therefore, the Iranian government was sentenced. The plaintiffs' lawsuit was based on the terrorist nature of the Iranian action to fire a rocket, even though its terrorist nature had to be examined according to Canadian criminal law, which was not easily viable. The clause related to the crimes listed in the convention for the suppression of unlawful acts against the safety of civil aviation (Montreal convention) was

extendable to the lawsuit. However, the mens rea or the criminal intention was required, which definitely had to be attained by the court. Unlike the plaintiff's lawsuit regarding the intentional nature of that incident, Iran has repeatedly declared that the event occurred due to a human mistake and that there was no intention. The judge of the Ontario court hurriedly sentenced Iran based on the plaintiff's claims and invalid reports and consequently declared 107 million USD as compensation to the plaintiffs.

Given that the Canadian court acted based on its internal laws in determining and proceeding with issued verdicts by American courts in its region, and the civil remedy subject to those verdicts was cleared by impounding and selling the properties owned by the Iranian government. This procedure continued due to the given lawsuit, and the Iranian government's immunity was once again violated due to proceedings and verdicts on May 20, 2021, and January 3, 2022. The incompetency of the court and referring to the immunity rule by the Iranian Government does not imply the acceptance of the competency of the foreign court. The presence of an Iranian representative and defending the case could prevent issuing the verdict by the Canadian court and creating a new proceeding considering the weakness of the plaintiffs' evidence

قاعده مصونیت دولت‌ها و تقابل آن با تروریسم با تأکید بر سانحه سقوط هواپیمای اوکراین

مهشید کرباسی^۱، علیرضا ظاهری*^۲، محسن عبدالهی^۳، عباس کوچ نژاد^۴

۱. دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Email: karbasi.m2008@gmail.com

۲. استادیار، گروه حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Email: Ali.Zaheri@iauctb.ac.ir: *نویسنده مسئول

۳. دانشیار، گروه حقوق بشر و حقوق محیط‌زیست، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

Email: mo_abdollahi@sbu.ac.ir

۴. استادیار، گروه حقوق بین‌الملل، دانشکده حقوق، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Email: Akoutch@yahoo.fr

چکیده:

قاعده مصونیت دولت‌ها و اموال آنها از صلاحیت دادگاه‌های داخلی، یک قاعده حقوق بین‌الملل عرفی است و استثنائات آن نیز در حقوق بین‌الملل عرفی و نیز در کنوانسیون مصونیت ۲۰۰۴ ملل متحد مشخص شده است اما برخی کشورها مانند کانادا در اوایل قرن حاضر با اصلاح قانون سابق خویش در زمینه مصونیت، برای افزودن یک استثنای جدید تحت عنوان تروریسم تلاش‌هایی را آغاز کرده‌اند. سقوط یک فروند هواپیمای مسافربری با پرواز شماره پی. اس ۷۵۲ متعلق به اوکراین در ۱۸ دی ۱۳۹۸ در اثر اصابت دو موشک سپاه پاسداران جمهوری اسلامی ایران، مسائل حقوقی متعددی از جمله مسؤلیت حقوقی و کیفری عاملین و مقصرین حادثه، نحوه جبران خسارت‌های وارده، نقض تعهدات ناشی از کنوانسیون‌های بین‌المللی، مسؤلیت بین‌المللی دولت ایران و امکان طرح دعوی از سوی بازماندگان حادثه در دادگاه‌های داخلی یا طرح دعوی در دیوان بین‌المللی دادگستری را به وجود آورده است. متعاقباً، طرح دعوی از سوی برخی

پژوهشکده حقوق

نوع مقاله:

پژوهشی

DOI:

10.48300/JLR.2022.340812.2045

تاریخ دریافت:

۱۷ فروردین ۱۴۰۱

تاریخ پذیرش:

۲۸ خرداد ۱۴۰۱

تاریخ انتشار:

۲۰ خرداد ۱۴۰۲

کپی‌رایت و مجوز دسترسی آزاد:

کپی‌رایت مقاله در مجله پژوهش‌های حقوقی نزد نویسنده (ها) حفظ می‌شود. کلیه مقالاتی که در مجله پژوهش‌های حقوقی منتشر می‌شوند یا دسترسی آزاد هستند، مقالات تحت شرایط مجوز Creative Commons Attribution-Non-Commercial License 4.0 منتشر می‌شوند که اجازه استفاده، توزیع و تولید مثل در هر رسانه‌ای را می‌دهد، به شرط آنکه به مقاله استناد شود. جهت اطلاعات بیشتر می‌توانید به صفحه سیاست‌های دسترسی آزاد نشریه مراجعه کنید.

بازماندگان قربانیان سقوط هواپیما در دادگاه اُناریو و صدور حکم محکومیت برای ایران با استناد به عمدی بودن پرتاب موشک و احراز تروریستی بودن آن اقدام در چهارچوب قانون عدالت برای قربانیان تروریسم ۲۰۱۲ کانادا و عدم توجه دادگاه به حقوق بین الملل عرفی در زمینه مصونیت دولت و نیز طرح پیش نویس کنوانسیون مصونیت ۲۰۰۴ ملل متحد و تلاش برای اجرای رأی صادره از سوی بازماندگان، قاعده مصونیت دولت را با چالش جدیدی مواجه نموده است.

کلیدواژه‌ها:

مصونیت دولت، کنوانسیون ۲۰۰۴ ملل متحد، هواییمای مسافری اوکراین، تروریسم، قانون عدالت برای قربانیان تروریسم ۲۰۱۲.

برگرفته از رساله دکتری با عنوان « مصونیت دولت‌ها و اموال آنها با تأکید بر تحولات حقوق داخلی آنها»، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.

حامی مالی:

این مقاله هیچ حامی مالی ندارد.

مشارکت نویسندگان:

مهشید کرباسی: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، استفاده از نرم‌افزار، تحلیل، تحقیق و بررسی، منابع، نوشتن - پیش‌نویس اصلی، نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی.

علیرضا ظاهری: مفهوم‌سازی، روش‌شناسی، تحلیل، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، تصویرسازی، نظارت، مدیریت پروژه.

محسن عبدالهی: مفهوم‌سازی، تحلیل، نظارت بر داده‌ها، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت.

عباس کوچ نژاد: مفهوم‌سازی، تحلیل، نوشتن - بررسی و ویرایش، نظارت.

تعارض منافع:

بنابر اظهار نویسندگان این مقاله تعارض منافع ندارد.

استناددهی:

کرباسی، مهشید، علیرضا ظاهری، محسن عبدالهی و عباس کوچ نژاد «قاعده مصونیت دولت‌ها و تقابل آن با تروریسم با تأکید بر سانه سقوط هواپیما اوکراین». مجله پژوهش‌های حقوقی ۲۲، ش. ۵۳ (۲۰ خرداد ۱۴۰۲): ۲۲۳-۲۵۲.

مقدمه

مصونیت دولت به عنوان عدم صلاحیت دادگاه‌های دولت‌های دیگر برای رسیدگی به دعاوی علیه آن دولت تعریف می‌شوند که به عنوان یک قاعده حقوق بین‌الملل عرفی پذیرفته شده است. این قاعده از اصل برابری حاکمیت دولت‌ها مندرج در بند ۱ ماده ۲ منشور ملل متحد^۱ نشأت گرفته است که یکی از اصول اساسی نظم حقوقی بین‌المللی محسوب می‌شود. این قاعده یکی از قواعد قدیمی حقوق بین‌الملل عمومی است که علی‌رغم بروز وقایع متعدد در سطح جهان، هیچ خدشه‌ای به آن وارد نشده است اما محدودیت‌هایی به آن وارد شده که به عنوان استثنائات قاعده مصونیت مورد پذیرش قرار گرفته است.

مجمع عمومی سازمان ملل متحد در دوم سپتامبر ۲۰۰۴ کنوانسیون مصونیت قضایی دولت‌ها و اموال آنها را تصویب نمود.^۲ این کنوانسیون برای امضای کشورها از ۱۷ ژانویه ۲۰۰۵ تا ۱۷ ژانویه ۲۰۰۷ در مقر سازمان ملل مفتوح گردید اما تعداد امضاکنندگان کنوانسیون هنوز به حدنصاب قانونی برای لازم‌الاجرا شدن آن نرسیده است.^۳ هرچند مفاد این کنوانسیون از حقوق بین‌الملل عرفی نشأت گرفته است اما در متن کنوانسیون، این قاعده به طور مطلق مورد پذیرش واقع نشده بلکه استثنائاتی به آن وارد گردیده که این استثنائات نیز ناشی از تحولاتی بوده که در جامعه جهانی اتفاق افتاده و ناگزیر گستره مصونیت را با محدودیت‌هایی مواجه می‌نمود. علاوه بر این، طی سال‌های اخیر اقدامات یک‌جانبه‌ای نیز برای ایجاد استثنائات جدید بر قاعده مصونیت دولت انجام شده است. نقض حقوق بشر، نقض قواعد آمره و تروریسم سه دستاویز برخی دولت‌ها از جمله ایالات متحده آمریکا و کانادا برای ایجاد استثنائات جدید در قاعده عرفی مصونیت دولت می‌باشند. این کشورها با تدوین قوانین مصونیت و متعاقباً انجام اصلاحات موردنظر، گامی بی‌سابقه برای ایجاد استثنا بر مصونیت دولت‌هایی که حامی تروریسم هستند، برداشته‌اند^۴ و با وقوع حوادثی، با استناد به قوانین داخلی خود و ضمن نقض قاعده مصونیت دولت، سعی

۱. ماده ۲ منشور ملل متحد مقرر می‌دارد: «سازمان و اعضای آن در تعقیب اهداف مذکور در ماده ۱ بر طبق اصول زیر عمل خواهند کرد: ۱- سازمان بر مبنای اصل تساوی حاکمیت کلیه اعضای آن قرار دارد. ۲- ...».

۲. سیدعلی موسوی، «کنوانسیون ملل متحد درباره مصونیت قضایی دولت‌ها و اموال آنها»، فصلنامه سیاست خارجی، ۴(۱۳۸۵)، ۸۷۸.

۳. حسین خزائی، «ملاحظات نسبی به کنوانسیون ۱۷ ژانویه ۲۰۰۵ سازمان ملل متحد راجع به مصونیت قضایی دولت‌ها و اموالشان»، مجله حقوقی، نشریه مرکز امور حقوقی بی‌المللی معاونت حقوقی و امور مجلس ریاست جمهوری ۳۵(۱۳۸۵)، ۴۳۲.

۴. سیدحسام‌الدین لسانی و احمد کاظمی، «توقیف اموال ایران در آمریکا از دیدگاه حقوق بین‌الملل و رسالت رسانه‌های برون مرزی (باتأکید بر عملکرد کمیسیون حقوق بین‌الملل درباره مصونیت دولت‌ها، دعوی آلمان علیه ایتالیا، دعوی ۲۰۱۶

در ایجاد و گسترش استثنائات جدید در عرصه بین‌المللی دارند. یکی از وقایعی که در رابطه بین ایران و کانادا مجدداً مسأله مصونیت دولت را مطرح کرد، سانحه سقوط هواپیمای مسافری اوکراین و طرح دعوی از سوی برخی بازماندگان قربانیان این سانحه در دادگاهی در کانادا بود.

در ۱۸ دی ماه ۱۳۹۸ مصادف با ۸ ژانویه ۲۰۲۰ یک فروند هواپیمای بوئینگ ۷۳۷-۸۰۰ آمریکایی با پرواز شماره پی. اس. ۷۵۲ شرکت هواپیمایی اوکراین که در ساعت شش و دوازده دقیقه صبح از فرودگاه بین‌المللی امام خمینی تهران به مقصد کیف^۵ اوکراین پرواز می‌کرد، مورد اصابت دو فروند موشک سپاه پاسداران ایران قرار گرفت و در حوالی صباشهر از توابع شهر تهران سقوط کرد و تمام سرنشینان هواپیما که اتباعی از کشورهای ایران، کانادا، افغانستان، اوکراین و سوئد بودند اعم از مسافری، خلبان و خدمه پرواز کشته شدند. مدتی پس از وقوع این حادثه، ستاد کل نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران با صدور بیانیه‌ای اعلام می‌کند که این هواپیما به دلیل وقوع خطای انسانی و به طور غیرعمدی به وسیله پدافند هوایی ایران مورد اصابت موشک قرار گرفته است. هرچند اشتباه و خطای انسانی در سقوط هواپیماهای مسافری در سطح جهان سابقه داشته^۶ اما حضور اتباع کشورهای مختلف جهان و در نتیجه درگیر شدن کشورهای متعدد در این حادثه و تأخیر در پذیرفتن مسؤلیت سقوط هواپیما از سوی ستاد مذکور، واکنش‌های بین‌المللی زیادی را برانگیخت.

هرچند سانحه سقوط هواپیمای مسافری اوکراین را از ابعاد حقوقی مختلفی می‌توان مورد بررسی قرار داد اما با توجه به طرح دعوی از سوی برخی خانواده‌های قربانیان این حادثه در دادگاه کانادا علیه دولت جمهوری اسلامی ایران و برخی مقامات ایرانی و متعاقباً صدور رأی مورخ ۲۰ مه ۲۰۲۱ مبنی بر محکومیت جمهوری اسلامی ایران و پیگیری ایشان برای اجرای رأی مذکور و از طرفی، لزوم احترام به قاعده مصونیت دولت‌ها و اموال آنها و در عین حال، در نظر گرفتن شبه جرم به عنوان یکی از استثنائات این قاعده و گستره قلمرو اعمال آن در قانون عدالت برای قربانیان تروریسم ۲۰۱۲ کانادا^۷ در این پژوهش، قاعده مصونیت دولت و استثنای شبه جرم با تأکید بر دعوی مطروحه از سوی بازماندگان قربانیان سانحه سقوط هواپیمای اوکراین در دو بخش بررسی می‌شود.

۱۵. ایران علیه آمریکا، احکام صادره از محاکم آمریکا، کانادا و لوکزامبورگ»، پژوهش‌نامه رسانه بین‌الملل ۳(۱۳۹۷)، ۱۵.
5. Kive

۶. وقایعی مثل ساقط کردن هواپیمای مسافری کره جنوبی توسط روسیه در ۱۹۸۳ یا ساقط کردن هواپیمای مسافری ایران توسط آمریکا در ۱۹۸۸ (به ادعای آمریکا)

7. The Justice for Victims of Terrorism Act (JVTA), 2012

در بخش اول، قاعده مصونیت دولت و استثنای شبه جرم در حقوق بین‌الملل عرفی و طرح پیش‌نویس کنوانسیون مصونیت ۲۰۰۴ ملل متحد و رویکرد سیستم تقنینی کانادا به این قاعده و استثنای آن و در بخش دوم، نحوه طرح دعوی از سوی برخی بازماندگان قربانیان سانحه هوایی اوکراین در کانادا و نتیجه حاصل از این دعوی تبیین می‌شود.

۱- قاعده مصونیت دولت و رویکرد دولت کانادا

قاعده مصونیت دولت از صلاحیت قضایی و اقدامات اجرایی دادگاه‌های دولت‌های خارجی یک قاعده حقوق بین‌الملل عرفی^۸ است که ریشه در اصل حاکمیت برابر دولت‌ها در حقوق بین‌الملل دارد^۹ اما به این قاعده، استثنائاتی تحمیل شده است که یکی از مهم‌ترین آنها، شبه جرم^{۱۰} است. با پذیرش تئوری مصونیت محدود، این استثنا نیز مانند برخی استثنائات دیگر در کنار قاعده مصونیت دولت پذیرفته شده و دامنه اعمال این قاعده را محدود کرده است اما با توجه به رویدادهای مختلف و به ویژه افزایش وقایع و حوادث تروریستی در اواخر قرن بیستم، برخی کشورها مانند کانادا برخلاف رویکرد طرح پیش‌نویس کنوانسیون مصونیت ۲۰۰۴ ملل متحد، این استثنا را به خسارات ناشی از قتل و فعالیت‌های تروریستی نیز تسری داده‌اند.

۲- قاعده مصونیت دولت و استثنای شبه جرم

مصونیت دولت، نهادی است که اساس آن به حقوق بین‌الملل عمومی تعلق دارد. به موجب دکترین مصونیت دولت خارجی، یک دولت موضوع اجرای کامل قواعد قابل اعمال بر دولت دیگر نیست. به عبارتی، این دکترین یک دادگاه ملی را از قضاوت یا اجرای برخی ادعاها یا دعاوی علیه دولت‌های خارجی منع می‌کند.

برخی در تعریف مصونیت آورده‌اند «دولت و ارکان آن حق دارند که از جانب ارکان قضایی سایر دولت‌ها به سبب اعمالی که انجام می‌دهند، مسؤول تلقی نشوند»^{۱۱}. معنی صریح این تعریف، عدم

8. Year book of the International Law Commission, 1980, Vol. II (2), P. 147, Para. 26

9. Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening), ICJ Judgment, 2012, Para. 57

10. Tort

۱۱. مجید قاسمی، «رویکرد جدید به مصونیت قضایی دولت‌ها در آراء محاکم آمریکایی»، (پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران:

دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۸)، ۹.

امکان اعمال صلاحیت قضایی دادگاه‌های داخلی بر دولت خارجی و یا به گفته پروفیسور یان براون لی^{۱۲} «مصونیت از صلاحیت محلی»^{۱۳} است. در جایی دیگر گفته شده که «مصونیت دولت، قاعده‌ای از حقوق بین‌الملل است که انجام کارویژه‌ای عمومی توسط دولت و نمایندگان آن را تسهیل می‌کند و مانع از آن می‌شود که مورد شکایت یا پیگرد در محاکم خارجی واقع شوند. اساساً مصونیت دولت، دادگاه‌های دولت مقرر را از اعمال صلاحیت قضایی و اجرایی در دسته‌های معینی از قضایا که دولت خارجی طرف آن است، باز می‌دارد».^{۱۴}

از مجموع تعاریف فوق، می‌توان دریافت که مصونیت دولت مفهومی است که مطابق آن، دولتی که در صدد اعمال صلاحیت بر دولت دیگر باشد، در راستای حفظ نظم و هماهنگی بین‌المللی الزاماً از اعمال صلاحیت بر دولت دیگر خودداری می‌نماید؛ بنابراین اثر مصونیت، حمایت از یک دولت در قبال اعمال صلاحیت دادگاه‌ها و سایر مقامات داخلی دولت‌های دیگر است.^{۱۵}

مصونیت دارای یک معنی گسترده و یک معنی مضیق است. در معنی گسترده، مصونیت قادر است هر وضعیتی را که یک دولت از عدم پاسخ‌گویی به یک مقام صلاحیت‌دار بیرونی، خواه ملی یا بین‌المللی و خواه تقنینی، اجرایی یا قضایی بهره‌مند می‌شود را دربرگیرد. به عبارتی، دولت‌ها بدون رضایت خود نمی‌توانند بابت اعمالشان که در درون مرزهایشان و قلمرو تحت حاکمیت آنها واقع شده، مورد بازخواست واقع شوند اما مصونیت در معنی مضیق به معنی عدم پاسخ‌گویی و مصونیت در برابر رسیدگی قضایی خارجی است.^{۱۶}

با توجه به مفاهیم فوق، ملاحظه می‌شود آنچه در حقوق بین‌الملل تحت عنوان قاعده مصونیت دولت مورد بحث واقع می‌شود، مصونیت به معنای مضیق آن است. مصونیت به طور کلی به دو شاخه مجزا شامل مصونیت از صلاحیت^{۱۷} و مصونیت از اجرای حکم^{۱۸} تقسیم می‌شود. به عبارتی، نقش

12. Ian Brownlie., *Principles of Public International Law*, Third Ed, (Oxford: Oxford University Press, 1983), 333

13. Immunity from local jurisdiction.

۱۴. یان براون لی، اصول حقوق بین‌الملل عمومی، ترجمه محمد حبیبی مجنده، (تهران: انتشارات دانشگاه مفید قم، ۱۳۹۶)، ۶۷۷.

15. Reece Thomas- Kathrine and S. mall- John, "Human Rights and State Immunity is there Immunity from Civil Liability for Torture?" *Netherlands International Law Review* 50(1)(2003), 20.

16. Yang- Xia dong, *State Immunity in International Law*, 1st Ed. (Cambridge: Cambridge University Press, 2012), 3- 7.

17. Jurisdictional Immunity

18. Immunity from Execution

حمایتی قاعده مصونیت به دو طریق ایفا می‌شود:

اول؛ مصونیت از صلاحیت یا مصونیت قضایی که در واقع نمود بارز قاعده مصونیت است و به طور خلاصه عبارت است از عدم امکان اعمال صلاحیت بر دولت خارجی توسط دادگاه‌های دولت مقر دادگاه؛ دوم؛ مصونیت از اجرای احکام که آن را مصونیت از اقدامات اجرایی یا قهری نیز نامیده‌اند،^{۱۹} به این معنی که دولت‌ها از اجرای احکام دادگاه‌های داخلی خویش و یا حتی احکام صادره از دادگاه‌های یک دولت خارجی علیه دولت خارجی دیگر در قلمرو خود امتناع می‌نمایند.

قاعده مصونیت دولت ضمن اینکه تضمین‌کننده استقلال آن دولت است، اجرای مؤثر فعالیت‌های عمومی در تعاملات بین‌المللی را نیز میسر می‌کند. همان‌گونه که مصونیت، امنیت حقوقی و روابط مسالمت‌آمیز بین ملل و منافع مشروع دولت‌ها را تضمین می‌نماید، در عین حال لغو مصونیت دولت نیز بدون رضایت آن دولت و به طور یک‌جانبه نه‌تنها باعث خدشه به شأن بین‌المللی آن دولت می‌شود بلکه این اقدام از یک طرف، موجب مسؤولیت بین‌المللی دولت ناقض مصونیت شده و از طرف دیگر، باعث بی‌ثباتی در روابط بین‌المللی و به مخاطره افتادن صلح و امنیت جهانی می‌شود.^{۲۰}

با توجه به مفهوم مصونیت دولت، وقتی این قاعده مطرح می‌شود که دعوایی علیه یک دولت خارجی در دادگاه داخلی دولت دیگر از سوی یک شخص حقیقی یا حقوقی مطرح شود. در این وضعیت، اصولاً دادگاه قبل از ورود به ماهیت دعوی، باید قواعد مصونیت را مورد توجه قرار دهد؛ به عبارت دیگر، قاعده مصونیت دولت از جمله قواعد شکلی است و به معنای مصونیت از مسؤولیت یا عدم مسؤولیت که در مرحله رسیدگی ماهوی مطرح می‌شود، نیست. قاعده مصونیت دولت هم در مرحله رسیدگی قضایی و هم در مرحله اجرای حکم قضایی با استثنائات^{۲۱} و محدودیت‌هایی مواجه است که در سطح بین‌المللی پذیرفته شده است. می‌توان گفت از نتایج اصل برابری حاکمیت دولت‌ها، مصونیت آنها از صلاحیت قضایی یکدیگر است مگر اینکه چنین مصونیتی در برخی از موارد محدود شود و این محدودیت‌ها در واقع، در زمره استثنائات این قاعده قرار می‌گیرند. از جمله این محدودیت‌ها و استثنائات می‌توان به شبه

۱۹. محسن عبدالهی و میرشهبیز شافع، مصونیت قضایی دولت در حقوق بین‌الملل، (تهران: انتشارات معاونت پژوهش، تدوین و تنقیح قوانین و مقررات ریاست جمهوری، ۱۳۸۶)، ۱۷۰.

۲۰. محمدعلی شهبازی، «بررسی مبانی استثنائات وارده بر مصونیت دولت در حقوق بین‌الملل با تأکید بر اقدام کانادا برای نقض مصونیت دولت»، در مجموعه مقالات همایش مصونیت در حقوق بین‌الملل به کوشش محسن عبدالهی (تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۹۴)، ۱۹۴.

21. Exceptions

جرم اشاره کرد. تخلف و نقض تعهد قانونی (غیر قراردادی) که منجر به وقوع خسارت شود، به عنوان شبه جرم تلقی می‌شود. شبه جرم تخلفی است که دادگاه در یک دعوی مدنی جبران خسارت، در مورد آن رأی به جبران خسارت می‌دهد. برای تحقق دعوی شبه جرم، وجود سه عنصر قانونی شامل تعهد یا وظیفه قانونی خواننده در برابر خواهان، تخلف از انجام این وظیفه قانونی و وقوع خسارت لازم است.^{۲۲} در نظام‌های حقوق داخلی، پذیرفته شده است که در دعاوی مبتنی بر جرم یا شبه جرم به دلیل نیاز دادگاه به دسترسی به صحنه جرم و ادله و شواهد مربوطه، دادگاه محل وقوع جرم یا شبه جرم بر هر دادگاه دیگری ارجحیت دارد.^{۲۳} همین مقرر به نوعی در نظام بین‌المللی نیز پذیرفته شده و دادگاه محل وقوع جرم یا شبه جرم به عنوان دادگاه صالح به رسمیت شناخته شده است؛ بنابراین در موردی که افراد از فعل یا ترک فعل غیرتجاری دولت خارجی در قلمرو کشور مقرر دادگاه متحمل صدمه بدنی، مرگ یا خسارت فیزیکی یا زیان به اموال می‌شوند، در صورتی که این فعل یا ترک فعل صرف‌نظر از عمدی بودن، تصادفی بودن یا مسامحه و سهل‌انگاری قابل انتساب به دولت خارجی باشد، باید از دولت خارجی مرتکب، رفع مصونیت شود تا امکان احقاق حق، جبران خسارت و اجرای عدالت فراهم شود. در واقع، هدف از ایجاد این استثنا این است که دولت‌ها باید مسؤولیت جبران خسارت ناشی از رفتار خویش را در سرزمین دولت‌های دیگر بپذیرند و مصونیت دولت نباید مانع جبران صدمه وارده به شخص زیان‌دیده شود.

این استثنا که ریشه در حقوق بین‌الملل عرفی دارد، در ماده ۱۲ طرح پیش‌نویس کنوانسیون ۲۰۰۴ مصونیت دولت‌ها نیز پذیرفته و تصریح شده است. با توجه به مراتب فوق، کمیسیون حقوق بین‌الملل^{۲۴} پذیرش استثنای شبه جرم را توجیه و متعاقباً تصریح می‌کند که چون فعل یا ترک فعل موجب خسارت، در قلمرو کشور مقرر دادگاه روی داده است، قانون قابل اعمال، قانون محل وقوع جرم یا شبه جرم است و

22. Black- Henry. Campbell, *Black s Law Dictionary* (St, Paul, Minnesota: West Publishing Co, 1984), 774

۲۳. قوانین ایران در مورد صلاحیت دادگاه محل وقوع شبه جرم بر دعاوی جبران خسارت وارده سکوت کرده است اما در مواد ۱۲ و ۵۴ آیین دادرسی کیفری به صلاحیت دادگاه محل وقوع جرم بر دعوی جبران خسارت ناشی از جرم اشاره شده است. ماده ۱۲ مقرر می‌دارد: «هرگاه دادگاه، متهم را مجرم تشخیص دهد، مکلف است ضمن صدور حکم جزایی، حکم ضرر و زیان مدعی خصوصی را نیز طبق دلایل و مدارک موجود صادر نماید...» و ماده ۵۴ نیز اعلام می‌کند: «متهم در دادگاهی محاکمه می‌شود که جرم در حوزه آن واقع شده است و اگر شخصی مرتکب چند جرم در جاهای مختلف بشود، در دادگاهی رسیدگی خواهد شد که مهم‌ترین جرم در حوزه آن واقع شده است...».

24. International Law Commission (ILC)

مناسب‌ترین دادگاه نیز دادگاه کشوری است که شبه جرم در آنجا اتفاق افتاده است و اگر دولت مرتکب، در برابر دادگاه کشور محل ارتکاب شبه جرم مستحق استناد به مصونیت صلاحیتی دانسته شود، فرد صدمه دیده از حق دسترسی به عدالت محروم خواهد شد.^{۲۵}

حوزه‌های خسارت موضوع ماده ۱۲ طرح پیش‌نویس کنوانسیون ۲۰۰۴ ملل متحد، اصولاً مربوط به مرگ تصادفی یا صدمات فیزیکی به شخص یا خسارت به اموال مادی است که در یک تصادف ترافیکی آسیب می‌بیند. هدف این است که قاعده عدم مصونیت یا استثنای شبه جرم مانع از آن شود که شرکت‌های بیمه با مخفی شدن پشت قاعده مصونیت دولت از جبران خسارت افراد صدمه‌دیده بگریزند. با وجود این، از دیدگاه کمیسیون قلمرو ماده ۱۲ تا آنجا گسترده است که صدمات فیزیکی عمدی مانند ضرب و جرح، خسارت‌های عمدی به اموال، حریق عمدی یا حتی قتل از جمله قتل سیاسی را دربرگیرد.^{۲۶}

از دیدگاه کمیسیون حقوق بین‌الملل که در ماده ۱۲ طرح پیش‌نویس منعکس شده است، چنین استنباط می‌شود که برای تحقق و اعمال این استثنا، هم فعل یا ترک فعل موجب صدمه مرگ یا خسارت باید کلاً یا جزئاً در قلمرو کشور مقرر دادگاه واقع شده باشد و هم مرتکب آن فعل یا ترک فعل، باید در زمان ارتکاب در کشور مقرر دادگاه حاضر بوده باشد. به نحوی که ارتباط سرزمینی هرچند محدودی میان کشور مقرر دادگاه و مرتکب یا فردی که فعل یا ترک فعل او سبب خسارت در کشور مقرر دادگاه گردیده است، برقرار باشد.^{۲۷}

هدف از وضع ماده ۱۲ و شناسایی شبه جرم به عنوان استثنایی بر قاعده مصونیت دولت این است که رسیدگی عادی به دعوی تأمین خسارت فردی را که از صدمه فیزیکی وارد به شخص خودش یا به نزدیکان خودش فوت‌شده یا به اموالش آسیب وارد شده، اجازه دهد. سبب دعوی یا حق طرح دعوی، ناشی از تحمیل خسارت فیزیکی در کشور مقرر دادگاه با حضور هم‌زمان مرتکب فعل یا ترک فعل در آن کشور است که برای جبران آن بر اساس حقوق کشور مقرر دادگاه بتوان دولتی را تحت تعقیب و بازخواست قرار داد.^{۲۸}

در رأی مصونیت صلاحیتی ۲۰۱۲ دیوان بین‌المللی دادگستری، هرچند دیوان به صراحت اعلام

25. ILC Draft Articles and Commentary on Jurisdictional Immunities of States and Their Property Para. 3, P. 44

26.. Ibid, Para. 4, P. 45

27.. Ibid, Para. 6- 7, P. 45- 46

28. Ibid, Para. 10, P. 46

نمود که در خصوص وجود یا نبود قاعده عرفی در حقوق بین‌الملل، در خصوص مصونیت دولت‌ها برای ارتکاب شبه جرم‌های حاکمیتی در سرزمین دولت خارجی به دلیل خروج موضوعی از قضیه مطروحه اظهارنظر نمی‌نماید اما از خلال استدلال‌های مذکور در رأی می‌توان نظر قضات مرجع را متوجه شد. دیوان در بخشی از این رأی بیان کرد که امکان این امر که بتوان وجود یا نبود مصونیت برای دولت خارجی را به شدت نقض ارتكابی منوط نمود، وجود ندارد. به عبارتی، طبق نظر دیوان منوط نمودن مصونیت دولت به نوع عملی که منجر به نقض شده است، نارواست.^{۲۹}

علی‌رغم تشریح شبه جرم و شرایط تحقق آن به عنوان استثنای قاعده مصونیت دولت، در نحوه پذیرش این استثنا توسط دولت‌های مختلف در قوانین داخلی و اسناد بین‌المللی تفاوت‌هایی وجود دارد که منجر به ایجاد رویه‌های قضایی متنوعی شده است. در عین حال، علی‌رغم وجود تحرکاتی برای ایجاد رویه‌ای در خصوص استثنا نمودن شبه جرم‌های حاکمیتی از قاعده مصونیت دولت، این دیدگاه هنوز نتوانسته به نحوی پذیرفته شود که بتوان وجود عرف را در خصوص آن ادعا نمود. از جمله کشورهایی که در صدد ایجاد رویه‌ای جدید در خصوص شبه جرم هستند، می‌توان از کانادا نام برد که با تأثیر گرفتن از قوانین مصونیت آمریکا و رویه قضایی آن کشور، سیستم تقنینی و قضایی خود را در زمینه مصونیت دولت بر گسترش استثنای شبه جرم به اقدامات تروریستی استوار نموده است.

۳- رویکرد دولت کانادا به قاعده مصونیت دولت

کانادا به عنوان عضوی از کشورهای مشترک‌المنافع بریتانیا به صورت پادشاهی مشروطه اداره می‌شود و فرماندار کل به عنوان نماینده پادشاه و ملکه پذیرفته شده است. پارلمان کانادا دو مجلسی و با سازکاری مشابه انگلستان اداره می‌شود اما در نظام اجرایی به صورت فدرالی و با الهام از نظام آمریکا عمل می‌کند. دولت کانادا در ابتدا با الهام از قانون مصونیت دولت ۱۹۷۸ انگلستان^{۳۰} و با مدنظر قرار دادن قواعد عرفی، نسبت به تصویب قانون مصونیت دولت‌های خارجی مصوب ۱۹۸۵^{۳۱} اقدام نمود و برخی موارد خاص را نیز در این قانون به عنوان استثنای قاعده مصونیت پیش‌بینی کرد که از جمله آن موارد، شبه جرم سرزمینی بود. این قانون مانند بسیاری از قوانین مصوب سایر کشورها در این حوزه، وجود ارتباط

۲۹. امیرحسین ملک‌مدنی، «شبه‌جرم‌های حاکمیتی به مثابه استثناء اصل مصونیت در حقوق بین‌الملل»، (پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۸)، ۱۰۲.

30.. UK State Immunity Act 1978

31.. Canada State Immunity Act 1985

سرزمینی میان شبه جرم‌های ارتكابی با سرزمین کانادا را شرط لازم برای اعمال این استثنا می‌دانست تا حدی که دادگاه‌های این کشور با استناد به این قانون و لزوم وجود شرط مذکور، در برخی از مهم‌ترین دعاوی به دلیل فقدان این شرط و عدم احراز آن، خود را فاقد صلاحیت برای رسیدگی دانسته و دولت خارجی را مصون تلقی کرده‌اند.^{۳۲}

رد این دعوی و نیز وقوع حادثه بمب‌گذاری در هواپیمای خطوط هوایی هند در ژانویه ۱۹۸۵ که به انفجار هواپیما در حریم هوایی ایرلند و کشته شدن تمام مسافران هواپیما که برخی از آنها از اتباع کانادا بودند انجامید، از دلایل عمده احراز ناکامی و ناکارایی قانون مذکور در حمایت از قربانیان و بازماندگان و ضرورت اصلاح آن بود.^{۳۳} متعاقباً مصوبه جوامع و خیابان‌های امن^{۳۴} تصویب مصوبه عدالت برای قربانیان تروریسم^{۳۵} و اصلاحیه قانون مصونیت دولت در کانادا را پیشنهاد داد. بر اساس قانون مصونیت دولت ۱۹۸۵، در صورت اعراض ارادی یک دولت خارجی از مصونیت یا مبادرت آن دولت به فعالیت‌های تجاری و یا اقدامات منجر به مرگ یا آسیب جسمی به افراد یا خسارت به اموال در خاک کانادا هیچ مصونیتی برای آن دولت خارجی قابل تصور نیست اما در قانون ۲۰۱۲ علاوه بر این موارد، استثنای جدیدی به قاعده مصونیت در حقوق کانادا اضافه شد. به این ترتیب که این قانون اعلام نمود که دولت‌های حامی تروریسم^{۳۶} هیچ مصونیتی در دادگاه‌های کانادا ندارند و در سپتامبر همان سال نیز فهرست دولت‌های حامی تروریسم منتشر شد که صرفاً نام دولت ایران و سوریه در آن قید گردیده بود.^{۳۷} هدف دولت کانادا از وضع قانون عدالت برای قربانیان تروریسم ۲۰۱۲ این بود که امکان طرح دعوی برای بازماندگان و قربانیان عملیات تروریستی در دادگاه‌های کانادا فراهم باشد. به این ترتیب که هر یک از اتباع کانادا یا شخص یا اشخاص مقیم کانادا که از اقدامات تروریستی در هر جایی از جهان زیان دیده باشند، بتوانند خسارت‌های وارده از جانب تروریست‌ها و دولت خارجی حامی آنها را مطالبه نمایند. به موجب این قانون، حق طرح دعوی به هر شخص حقیقی یا حقوقی به عنوان زیان دیده، خسارت دیده و

۳۲. دعوی زهرا کاظمی (۲۰۱۱)، دعوی هوشنگ بوذری (۲۰۰۲) و دعوی ماهر عرار (۲۰۰۵).

۳۳. عبدالهی، «تروریسم بین‌المللی به مثابه استثناء در حال ظهور قاعده مصونیت دولت: بررسی قانون جدید کانادا»، پیشین، ۶۵.

34. Safe Streets and Communities Act

35. Justice for Victims of Terrorism Act (JVTA), 2012

36. State Sponsors of Terrorism

۳۷. وحید بذار، «مسئولیت بین‌المللی دولت کانادا به واسطه نقض مصونیت دولت ایران در نتیجه توقیف حساب‌های بانکی و فروش اموال ایران به منظور اجرای آراء دادگاه‌های آمریکا»، مجله حقوقی بین‌المللی، ۵۹ (۱۳۹۹)، ۲۶۸.

یا صدمه‌دیده که در نتیجه فعل یا ترک فعلی که پس از اول ژانویه ۱۹۸۵ در قلمرو کانادا یا خارج از کانادا روی داده است و بر اساس قانون جزای کانادا قابل مجازات است، اعطا شده است.^{۳۸}

این قانون با ارجاع به تعریف و مصادیق تروریسم مذکور در قانون جزای کانادا سبب شده تا مصونیت دولت‌های خارجی برای جرایم مرتبط با حمایت از تروریسم به آسانی نادیده گرفته شود. بر اساس بندهای الف و ب ردیف ۱ ماده ۴، تمام نهادهای حامی تروریسم که توسط وزارت امنیت کانادا شناسایی شده‌اند، دولت‌های خارجی که در لیست تهیه‌شده توسط وزارت امور خارجه کانادا قرار گرفته‌اند و مصونیت آنها لغو شده و کلیه اشخاص حقیقی و حقوقی که مرتکب فعل یا ترک فعلی شده‌اند که منجر به وقوع خسارت یا صدمه شده است، می‌توانند به عنوان خواننده طرف دعوی قرار گیرند. همچنین بر اساس ردیف ۲ ماده ۴، خواهان بایستی یا شهروند و تبعه دولت کانادا باشد یا بر اساس قانون حمایت از مهاجرین و پناهندگان، مقیم دائم کانادا باشد. حسب ردیف ۳ ماده ۴ محدودیت یا مرور زمان مربوط به این دعوی از زمان لازم‌الاجرا شدن این قانون ملاک قرار می‌گیرد و تا زمانی که فرد قربانی تروریسم به دلیل شرایط جسمانی، روحی و روانی امکان طرح دعوی ندارد یا نمی‌تواند هویت نهادهای حامی تروریسم را اثبات نماید، به تعویق می‌افتد. همچنین در ردیف ۵ ماده ۴ پیش‌بینی شده است که دادگاه‌های ملی کانادا می‌توانند با لحاظ معیارهای مندرج در قانون کانادا، احکام صادره توسط دادگاه‌های ملی سایر دولت‌ها علیه دولت‌های خارجی را به نفع شخصی که از فعل یا ترک فعل مذکور در این قانون صدمه یا خسارت دیده است را به رسمیت بشناسند، مشروط به اینکه دولت مذکور در زمره دولت‌های لیست شده طبق قسمت ۲ ردیف ۱ ماده ۶ قانون مصونیت دولت کانادا باشد. در حال حاضر و با توجه به قانون عدالت برای قربانیان تروریسم ۲۰۱۲ کانادا، اگر یک دولت خارجی به نفع یا در ارتباط با نهادهای لیست شده در ارتباط با حمایت از تروریسم، مرتکب فعل یا ترک فعلی شود که اگر در کانادا روی می‌داد بر اساس قانون جزای کانادا قابل مجازات بود، مشمول مقررات جدید خواهد شد. همچنین کانادا ضمن مستثناکردن اموال تاریخی و فرهنگی، پیش‌بینی نموده است که اموال دولت خارجی موردنظر که به منظور حمایت از تروریسم یا انجام اقدامات تروریستی مورد استفاده قرار می‌گیرد یا قصد استفاده از آنها وجود دارد، از مصونیت برخوردار نیستند. بر طبق این قانون، وزیر امور خارجه و وزیر اقتصاد کانادا مکلف هستند به

۳۸. عبدالهی، «تروریسم بین‌المللی به مثابه استثناء در حال ظهور قاعده مصونیت دولت: بررسی قانون جدید کانادا»، پیشین،

درخواست محکوم له برای شناسایی اموال و دارایی‌های مالی دولت خارجی کمک و مساعدت نمایند.^{۳۹} دولت کانادا بعد از تصویب قانون عدالت برای قربانیان تروریسم در سال ۲۰۱۲، در صدد برآمد که با استناد به قطعنامه شماره ۱۳۷۳ شورای امنیت و کنوانسیون ۱۹۹۹ که منویات آن در قطعنامه مذکور به شکل امری به کلیه دولت‌ها تحمیل شده است و با استناد به تکلیف به اجرای تعهدات ناشی از منشور ملل متحد، مصونیت دولت‌هایی را که به ظن خود حامی تروریسم می‌داند، نادیده بگیرد اما استناد کانادا به عضویت این کشور در کنوانسیون ۱۹۹۹ راجع به سرکوب تأمین مالی تروریسم فاقد وجهت قانونی است زیرا هر معاهده لازم‌الاجرای فقط برای اعضای آن الزام‌آور است ...^{۴۰} بنابراین استناد کانادا به این کنوانسیون برای توجیه اقدام خود در سلب مصونیت دولت، در برابر دولت‌هایی که عضو آن معاهده نیستند، غیرقابل پذیرش است و حتی در برابر دولت‌های عضو نیز با مطالعه مفاد کنوانسیون، محرز می‌شود که هیچ مجوزی برای سلب و لغو مصونیت قضایی دولت‌هایی که خود یا اشخاص حاضر در سرزمین آنها به نحوی به تأمین مالی تروریسم اهتمام می‌ورزند، وجود ندارد. بدین ترتیب، هیچ‌چیز در این کنوانسیون نباید بر سایر حقوق، تعهدات و مسؤولیت‌هایی که دولت‌ها و افراد به موجب حقوق بین‌الملل به ویژه اهداف منشور ملل متحد، حقوق بشردوستانه بین‌المللی و دیگر کنوانسیون‌های مرتبط دارند، اثر گذارد.

قطعنامه شماره ۱۳۷۳ با تأکید بر تعهدات مندرج در کنوانسیون‌های بین‌المللی ضد تروریسم و به ویژه کنوانسیون سرکوب مالی تروریسم ۱۹۹۹ به دنبال مبارزه با تروریسم بین‌الملل از طریق پیشگیری از تأمین مالی آن است. حتی در فرض اینکه قطعنامه، تعهداتی عام و کلی را در مبارزه با تروریسم به دولت‌ها تحمیل کرده باشد نیز این تعهدات، ماهوی و با مقوله حقوق شکلی و به طور خاص، قاعده مصونیت تعارض پیدا نمی‌کنند. همچنین در مقدمه قطعنامه مذکور، مقابله با کلیه وسایل در برابر تهدید علیه صلح و امنیت بین‌المللی به وسیله اقدامات تروریستی، مطابق منشور ملل متحد بیان و تصریح شده است و همان‌گونه که می‌دانیم منشور ملل متحد حاوی اصول بنیادینی نظیر اصل حاکمیت برابر دولت‌هاست که مبنای اصلی قاعده مصونیت دولت شناخته می‌شود.^{۴۱}

بدین ترتیب، هرچند شورای امنیت در قطعنامه مذکور «نیاز به مقابله با کلیه وسایل» با تهدیدات

۳۹. همان، ۶۴-۶۳.

۴۰. ماده ۲۶ کنوانسیون حقوق معاهدات ۱۹۶۹ وین مقرر می‌دارد: «هر معاهده لازم‌الاجرای برای طرف‌های آن تعهدآور است و باید توسط آنها با حسن نیت اجرا گردد».

۴۱. همان، ۷۷-۷۶.

تروریستی را یادآوری می‌نماید اما ارجاع آن به قید «مطابق منشور ملل متحد» مانع از تفسیری است که «کلیه وسایل» را شامل روش‌های مغایر حقوق بین‌الملل از جمله قاعده مصونیت در نظر بگیرد. اقدام کانادا در تدوین قانون عدالت برای قربانیان تروریسم که تقریباً یک ماه بعد از صدور رأی دیوان بین‌المللی دادگستری درباره دعوی آلمان علیه ایتالیا انجام شد، می‌تواند به نوعی بی‌توجهی کانادا به رأی مذکور و همچنین عدول از کنوانسیون ۲۰۰۴ سازمان ملل متحد را نشان دهد.^{۴۲}

۴- طرح دعوی بازماندگان سانحه هواپیمای اوکراین و قاعده مصونیت

در برخی موارد و به ویژه در چند سال اخیر، با توجه به تعارض منافع کشورها، شاهد نقض مکرر مصونیت دولت‌ها توسط برخی کشورها از جمله آمریکا، کانادا و ایتالیا بوده‌ایم. موضوعی که برابری حاکمیت دولت‌ها را با چالش اساسی مواجه کرده است. این تعارض منفعت به نحوی مؤید این است که در کنار حق مصونیت دولت‌ها، حق دسترسی افراد به مراجع قضایی کاملاً محفوظ است؛ بنابراین اگر دعوی مطرح شده نزد دادگاه ملی با یک عمل استثنایی مانند جنایت بین‌المللی مرتبط باشد، دولت و مقام دولتی خارجی نمی‌تواند به دلیل نقض قواعد آمره به مصونیت خود استناد نمایند اما آنچه اهمیت دارد فرایند اعمال این حقوق طبق قواعد حقوق بین‌الملل است. نقض مصونیت دولت ایران از سوی کانادا مسبوق به سابقه است و قبلاً تعدادی از دادگاه‌های کانادا اقدام به شناسایی احکام دادگاه‌های آمریکای علیه ایران کرده بودند.^{۴۳} پس از وقوع سانحه سقوط هواپیمای اوکراین نیز برخی بازماندگان قربانیان این سانحه نسبت به طرح دعوی علیه ایران در دادگاه کانادا اقدام نمودند که منجر به صدور حکم محکومیت ایران گردید.

۴۲. لسانی و کاظمی، پیشین، ۳۱.

۴۳. پرونده بنتس؛ موضوع شکایت خانواده مارلا بنتس ۲۴ ساله بود که در یک بمب‌گذاری در کافه دانشگاه عبری در ۳۱ جولای ۲۰۰۲ در بیت‌المقدس کشته شد. در سال ۲۰۰۷ دادگاهی در آمریکا حکم داد که حماس مسؤول این حمله و برای اجرای آن از پشتیبانی مادی ایران استفاده کرده است. دادگاه ادعا کرد که ایران، اعضای حماس را در سوریه، لبنان و سودان آموزش می‌دهد. بر اساس حکم صادره، ایران باید به والدین و خواهر بنتس، ۱۳ میلیون دلار غرامت بپردازد. به دنبال مراجعه خانواده بنتس به دادگاه‌های کانادا برای شناسایی و اجرای حکم، دیوان عالی ائتاریو کانادا در خرداد ۱۳۹۵ مصادف با ژوئن ۲۰۱۶ با شناسایی حکم صادره از دادگاه آمریکایی، رأی داد که ۱۳ میلیون دلار از دارایی‌های غیردیپلماتیک مسدودشده ایران در این کشور به عنوان غرامت به آنها پرداخت شود. پرونده بنتس اولین شکایت علیه ایران پس از اجرای قانون عدالت برای قربانیان تروریسم مصوب ۱۳ مارس ۲۰۱۲ در کانادا بود.

۵- مصونیت قضایی و طرح دعوی علیه ایران در دادگاه‌های کانادا

پس از وقوع سانحه سقوط هواپیمای مسافربری اوکراین در نزدیکی تهران و صدور بیانیه سپاه پاسداران و پذیرفتن مسؤلیت سقوط هواپیما در اثر خطای انسانی و ادعای غیرعمدی بودن حادثه، خانواده برخی جانب‌اختگان این سانحه که تابعیت دولت کانادا را داشتند، در تاریخ ۲۴ ژانویه ۲۰۲۰ دادخواستی علیه دولت ایران و مقامات ایرانی در دادگاه اُنتاریو کانادا ثبت کرده و یک میلیارد و پانصد میلیون دلار به عنوان غرامت مطالبه می‌نمایند. برخی خواهان‌های پرونده با این ادعا که افشا شدن هویت ایشان می‌تواند اعضای خانواده آنها را در ایران در معرض مرگ یا آسیب قرار دهد،^{۴۴} نام و مشخصات خود را افشا نکردند و دعوی را با نام فرضی جان دو^{۴۵} مطرح کردند. این دعوی، بر اساس استثنای تروریسم مندرج در قانون عدالت برای قربانیان تروریسم ۲۰۱۲ کانادا مطرح شده است. البته استناد به این قانون تنها گزینه موجود برای خواهان‌های این پرونده بود زیرا به دلیل شرط لزوم ورود خسارت یا انجام فعالیت در خاک کانادا، توسل به قانون سال ۱۹۸۵ و استثنائات آن نمی‌توانست مبنایی برای اعمال صلاحیت دادگاه‌های کانادایی در این قضیه فراهم کند.

با توجه به ادعای خواهان‌ها و مستندات موجود در این پرونده، هواپیمای بوئینگ پرواز ۷۵۲ خطوط هواپیمایی بین‌المللی اوکراین با شلیک دو موشک توسط سپاه پاسداران انقلاب اسلامی^{۴۶} به فاصله کوتاهی بعد از عزیمت از تهران به مقصد کیف سقوط کرد. اولین موشک در ساعت ۶:۱۵ به هواپیما برخورد کرد و دومی در حدود ۳۰ ثانیه بعد. هواپیما در حالی که غرق در شعله‌های آتش بود، در آسمان دور زد تا به فرودگاه برگردد و پروازش را برای ۴ دقیقه دیگر ادامه داد اما دیگر نتوانست مقاومت کند و سقوط کرد. پس از چند روز سپاه پاسداران انقلاب اسلامی به صورت عمومی و ضمن اذعان به خطای انسانی، مسؤلیت سقوط را پذیرفت. فرمانده نیروی هوا - فضای سپاه گفت که یک اپراتور، سیستم دفاعی هواپیمای مسافربری را با یک موشک کروز اشتباه گرفته بود!^{۴۷}

در این دعوی، خواهان‌ها بایستی تروریستی بودن حادثه را بر اساس قانون جزای کانادا مصوب ۱۹۸۵ اثبات می‌نمودند. در این قانون، برخی اعمال به عنوان اقدامات تروریستی شناسایی شده که

44. Zarei v. Iran, Ontario, Appendix: Procedural Rulings, Superior Court of Justice, 2021, P. 14

45. John Deo

شاکیان این پرونده عبارتند از مهرداد زارعی، شاهین مقدم، علی گرجی و چهار نفر دیگر از بستگان قربانیان سقوط هواپیما که نام آنها فاش نشده و با نام مستعار از آنها یاد شده است.

46. Islamic Revolutionary Guard Corps (IRGC)

47. Ibid, Para. 10- 11, P. 3- 4

مرتبط‌ترین آنها، آن بخش از قانون است که جرایم مندرج در کنوانسیون مونترال در خصوص جلوگیری از اعمال غیرقانونی علیه امنیت هواپیمایی کشوری مصوب ۱۹۷۳^{۴۸} را اقدام تروریستی قلمداد نموده است. ماده ۱ این کنوانسیون، جرایم ذیل این کنوانسیون را برشمرده که از جمله این جرایم، منهدم کردن هواپیمای مسافربری در حین پرواز است که قضیه هواپیمای مسافربری اوکراین می‌تواند مصداق این بند باشد اما نکته مهمی که باید به آن توجه کرد این است که مبنای ارتکاب هر جرم، قصد ارتکاب جرم یا تحقق عنصر معنوی^{۴۹} جرم است که این امر در صدر اولین ماده این کنوانسیون نیز بیان شده است. همچنین این کنوانسیون به فعل یا ترک فعل ارتكابی توسط یک فرد دلالت دارد و بر اقدامات انجام شده توسط دولت تسری نمی‌یابد. از طرف دیگر، با اینکه قانون سال ۲۰۱۲ به عمدی یا غیرعمدی بودن عمل اشاره‌ای نکرده است اما برای تعیین اقدام تروریستی به تعریف این اقدام در قانون جزای کانادا ارجاع داده است و این قانون نیز اقدامات غیرعمدی و از روی بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی را اقدام تروریستی تلقی نمی‌کند. این در حالی است که ایران همواره و در بیانی‌ها و مناسبت‌های مختلف بر غیرعمدی بودن این حادثه و نقش خطای انسانی در وقوع آن تأکید نموده است.

خواهان‌ها علی‌رغم این استدلال خود در بند ۲۴، در بند ۳۰ و ۳۱ دادخواست به عنوان استدلال جایگزین مدعی می‌شوند که خواندگان در شلیک به هواپیما از روی بی‌احتیاطی و به صورت غیرعمد و بدون رعایت استانداردهای مراقبتی متعارف اقدام کرده‌اند و این رفتار نیز بر اساس قانون ۲۰۱۲ یک اقدام تروریستی تلقی می‌شود. خواهان‌ها در بند ۲۹ دادخواست به رأی ۲۰۱۷ دادگاه ائتاریو در قضیه تریسی استناد نموده است که در ۱۳ اکتبر ۲۰۱۷ منجر به توقیف و فروش حدود ۳۰ میلیون دلار از اموال ایران در کانادا گردید اما این استناد و جهتی ندارد زیرا این دعاوی وجوه تمایز قابل توجهی از یکدیگر دارند. در قضیه تریسی، اقدام دادگاه ائتاریو در راستای جبران خسارت زیان دیدگان کانادایی یا زیان دیدگان مقیم کانادا و شهروندان این کشور نبود بلکه این دادگاه صرفاً بدون ورود به ماهیت قضیه و آرای صادره، نسبت به اجرای آن آرا که از دادگاه‌های آمریکا علیه ایران صادر شده بودند، اقدام نمود و این آرا مجموعاً مربوط به پنج پرونده بود اما قضیه جان دو اولین پرونده‌ای است که در آن یک ادعای تروریستی علیه دولتی که طبق حقوق کانادا یک دولت حامی تروریست تلقی می‌شود، در دادگاه کانادا مطرح می‌گردید.

دادگاه ائتاریو در ۲۰ مه ۲۰۲۱ در رأی صادره بیان کرد که برای دادگاه ثابت شده است که حملات

48. Convention for the Suppression of Unlawful Acts against the Safety of Civil Aviation (1973)

49. Means Rea

موشکی به پرواز ۷۵۲ عمدی بوده و این حملات عامدانه، مستقیماً باعث مرگ تمام مسافران و خدمه پرواز شده است و این واقعه در حالی اتفاق افتاده که هیچ درگیری نظامی نیز در منطقه وجود نداشته است. همچنین دادگاه در رأی صادره تصریح می‌کند که خواهان‌ها توانسته‌اند اثبات کنند طبق قانون عدالت برای قربانیان تروریسم ۲۰۱۲ و قانون مصونیت دولت ۱۹۸۵ و قانون جزای کانادا شلیک موشک به وسیله خواندگان دعوی به پرواز ۷۵۲ یک اقدام تروریستی بوده است.^{۵۰} این دادگاه این نتیجه‌گیری خود را بر گزارش‌هایی مبتنی نمود که صرفاً خواهان‌ها به آنها استناد کرده بودند. از جمله گزارش رالف گودال^{۵۱} مشاور ویژه نخست‌وزیر کانادا، گزارش اگنس کالامارد^{۵۲} گزارشگر ویژه شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد در خصوص قتل‌های خودسرانه و فراقضایی، گزارش دکتر بهمن جلدی تحلیل‌گر ایرانی انجمن مطالعات فارسی کانادا و گزارش علیرضا نادر مشاور ارشد در مؤسسه واشنگتن برای دفاع از دموکراسی و مردم‌سالاری.

در گزارش رالف گودال، اظهارات ایران در خصوص اشتباه فنی و خطای انسانی رد می‌شود زیرا ادعاهای مبنی بر خطای ۱۰۷ درجه‌ای سامانه دفاع موشکی و اینکه نیروی سپاه پاسداران در چند ثانیه حساس ارتباط خود را با مرکز فرماندهی از دست داده و اینکه یک هواپیمای مسافربری در حال اوج گرفتن از شرق به غرب با یک موشک یا هواپیما در حال اوج گرفتن از غرب به شرق مشتبه شده باشد، همگی مؤید تناقض در ادعای ایران و باعث تشکیک در خطای انسانی بودن این سانحه است.^{۵۳} در صدور رأی، گزارش‌های کارشناسی ارائه‌شده از سوی خواهان‌ها نیز مورد توجه قرار می‌گیرد. چنانچه در گزارش مورخ ۱۷ مارس ۲۰۲۱ دکتر بهمن جلدی با استناد به قابلیت‌های نظامی پیشرفته سیستم TOR-M1، وجود دو رادار و سیستم کنترل، برنامه‌های پرواز از پیش تعیین‌شده، کنترل کامل منطقه هوایی به وسیله نیروهای سپاه و شلیک دو موشک، عمدی بودن شلیک موشک به هواپیما نتیجه‌گیری و احراز شده است. ضمن اینکه چندین سیستم و روش اضافی برای جلوگیری از شلیک تصادفی به هواپیماهای غیرنظامی وجود دارد. از دلایل دیگر اثبات عمدی بودن شلیک این است که سپاه پاسداران هواپیماهای دیگری را که در همان زمان در حال پرواز بودند، هدف قرار نداد. در آن زمان، نیروی نظامی ایران حریم هوایی و هواپیماهای داخل حریم هوایی خود را به طور کامل کنترل می‌کرد و می‌دانست

50. Zarei v. Iran, Ontario, Superior Court of Justice, 2021, Para. 52- 53, P. 12

51. Ralph Goodall

52. Agnes Callamard

53. Ibid, Para. 40- 53, P. 9

که پرواز خطوط هواپیمایی اوکراین به شماره ۷۵۲ یک هواپیمای غیرنظامی است و دشمن محسوب نمی‌شود.^{۵۴}

دادگاه اُتاریو به طور کلی در حین رسیدگی به دعوی مطروحه بر دو موضوع تمرکز کرد. اول اینکه آیا حملات موشکی عمدی بودند؟ و دوم اینکه آیا این حملات موشکی در طول یک درگیری مسلحانه اتفاق افتاده بود؟^{۵۵} در مشروح رأی صادره، بیان شده که در گزارش‌های مختلفی که در خصوص این سانحه هوایی تهیه شده، محققین این رویداد مرگبار را به آنچه در ۵ روز قبل از آن اتفاق افتاده بود، تسری داده‌اند. در ۳ ژانویه ۲۰۲۰ با یک حمله پهبادی مرگبار ژنرال قاسم سلیمانی فرمانده نیروی قدس سپاه پاسداران انقلاب اسلامی و همراهان وی در نزدیکی فرودگاه بغداد کشته شدند زیرا مأموران رسمی ایالات متحده آمریکا گزارش داده بودند که ژنرال سلیمانی در حال برنامه‌ریزی برای انجام حملات قریب‌الوقوع علیه نیروهای آمریکایی بوده و بایستی متوقف می‌شد. خواهان‌ها مدعی بودند سرنگونی هواپیمای اوکراینی در واقع انتقام ایران برای قتل ژنرال سلیمانی بوده است و برای اثبات این ادعا به آنچه ایران در گزارش مورخ ۱۵ مارس ۲۰۲۰ آورده است، اشاره می‌کنند. ایران در این گزارش ترور سپهبد قاسم سلیمانی را به شدت محکوم کرده و رسماً آن را نمونه بارز تروریسم دولتی اعلام کرد که مسؤولیت عواقب آن کاملاً به عهده آمریکاست. همچنین مقامات رسمی ایران قول دادند که انتقام سخت و مناسبی از اقدام آمریکا خواهند گرفت. دادگاه با توجه به مراتب فوق و نیز گزارش‌های کارشناسان مبنی بر اینکه احتمال اشتباه و خطا توسط اپراتور بسیار ضعیف است، عمدی بودن اقدام انجام‌شده را احراز نمود.^{۵۶} همچنین دادگاه بر مبنای قرائن موجود و گزارش کارشناسان، اعلام کرد که حملات موشکی در طول درگیری نظامی اتفاق نیفتاده بود. به نحوی که خانم اگنس کالامارد در گزارش خود اعلام می‌کند که در ماه‌های قبل از قتل ژنرال سلیمانی، هیچ صحبتی در مورد آغاز درگیری نظامی بین ایران و آمریکا وجود نداشت ... پس از حمله و قتل آقای سلیمانی نیز مقامات ایالات متحده رسماً اعلام کردند که ایالات متحده آمریکا در حال حاضر تمایلی به استفاده از زور علیه ایران ندارد و اینکه پس از حمله و پاسخ ایران، هیچ استفاده بیشتری از زور بین ایران و آمریکا صورت نگرفته است. متعاقباً وزیر امور خارجه ایران نیز آن حمله را یک حمله تروریستی دانست و قول انتقام داد اما هیچ بیانیه یا هیچ اقدامی که نشانه درگیری و مخاصمه مسلحانه

54. Zarei v. Iran, Ontario, Superior Court of Justice, 2021, Para. 42, P. 9- 10

55. Ibid, Para. 34, P. 8

56. Ibid, Para. 36- 44, P. 8- 10

بین دو کشور باشد، وجود نداشت.^{۵۷}

در نهایت و با توجه به جمیع جهات، قاضی^{۵۸} دادگاه اُتاریو^{۵۹} با صدور رأی مورخ ۲۰ مه ۲۰۲۱ (مصادف با ۲۰ اردیبهشت ۱۴۰۰) به این نتیجه می‌رسد که اقدام سپاه پاسداران ایران علیه هواپیمای مسافربری اوکراین یک اقدام عمدی و تروریستی بوده که در وضعیتی انجام شده که هیچ مخاصمه مسلحانه‌ای وجود نداشته و بنابراین خواندگان نمی‌توانند به استثنای وجود مخاصمه مسلحانه برای توجیه اقدام خود استناد کنند. این اقدام تروریستی و عمدی در مفهوم تعریف شده در قانون عدالت برای قربانیان تروریسم و قانون جزای کانادا انجام شده است که موجبات مسؤولیت ایران را فراهم می‌کند.^{۶۰} البته دادگاه در این رأی در خصوص میزان غرامت مطالبه شده از سوی خواهان‌ها اظهار نظر نکرد ولی در آستانه دومین سالگرد سقوط هواپیمای اوکراین و در تاریخ ۳ ژانویه ۲۰۲۲ (۱۰ دی ماه ۱۴۰۰) جمهوری اسلامی ایران را به پرداخت ۱۰۷ میلیون دلار غرامت (۷۴ میلیون و ۹۰۰ هزار یورو) به خانواده‌های شاکی محکوم کرد.

۶- مصونیت اجرایی و پیگیری اجرای حکم دادگاه اُتاریو

همان‌گونه که بیان شد، قاعده مصونیت دولت در حقوق بین‌الملل نه‌تنها مصونیت قضایی یا صلاحیتی را شامل می‌شود بلکه مصونیت از اقدامات اجرایی نیز در عرف بین‌الملل پذیرفته شده و در طرح پیش‌نویس کنوانسیون مصونیت ۲۰۰۴ ملل متحد نیز تصریح گردیده است و صرفاً برخی استثنائات خاص می‌تواند ناقض مصونیت اجرایی باشد اما دولت کانادا در راستای اجرای قانون داخلی خود، اموال دولت خارجی را که نام آن دولت در لیست کشورهای حامی تروریسم قرار دارد و از آن اموال برای حمایت از فعالیت‌های تروریستی یا انجام اقدامات تروریستی استفاده می‌شود را از مصونیت مستثنا کرده است.

صرف‌نظر از پیش‌بینی امکان اجرای آرای دادگاه‌های کانادایی در داخل قلمرو کانادا، این دادگاه‌ها می‌توانند آرای دادگاه‌های خارجی علیه دولت‌های حامی تروریسم را نیز شناسایی کرده و دستور اجرای آنها را در داخل قلمرو کانادا صادر کنند. سابقه نقض مصونیت اجرایی دولت و اموال دولتی در سیستم قضایی کانادا به درخواست اجرای پنج رأی صادره از دادگاه‌های ایالات متحده آمریکا^{۶۱} برمی‌گردد که

57. Ibid, Para. 49, P. 11

58. Edward Belobaba

59. Ontario Superior Court of Justice

60. Ibid, Para. 52- 54, P. 12

۶۱. قضایای تریسی، بنت، هالند، هیگینز و مارتالر گروپ.

همگی در دعاوی تروریستی مربوط به حوادث تروریستی مختلف مجموعاً به مبلغ یک میلیارد و هفتصد میلیون دلار علیه ایران صادر شده بودند.^{۶۳}

رای دادگاه اُنتاریو در خصوص غرامت متعلق به بازماندگان قربانیان و شاکیان پرونده که هم‌اکنون در صدد اجرای آن هستند، اولین رای صادره از دادگاه کانادا است که مصونیت دولت خارجی را با استناد به فعالیت تروریستی لغو کرده است.

به محض صدور و ابلاغ رای، وکیل بازماندگان شاکای در این پرونده^{۶۴} اعلام کرد که تیم حقوقی وی به دنبال توقیف اموال و دارایی‌های ایران در کانادا و خارج از کانادا است و در واقع، به دنبال یافتن راهی است که هر آنچه را که می‌تواند برای پرداخت بدهی خانواده‌ها به دست آورد.

علی‌رغم مصونیت اموال دیپلماتیک دولت‌ها، شاکیان با پیگیری‌هایی که انجام دادند، سه ملک واقع در اوتاوا متعلق به ایران و نیز دو حساب بانکی که حداقل به مدت یک دهه برای مقاصد دیپلماتیک مورد استفاده قرار نگرفته بودند را شناسایی کرده و اعلام کردند که این اموال مشمول مقررات دیپلماتیک نیستند اما امور جهانی و بین‌الملل کانادا در ۱۸ دسامبر ۲۰۲۰ گواهی صادر کرده بود مبنی بر اینکه اموال و دارایی‌هایی که واقعاً ماهیت دیپلماتیک دارند، بایستی از هر گونه توقیف مصون باشند و اگر توقیف شده‌اند، بایستی توقیف آنها رفع شود. وکیل شاکیان در این پرونده برای دفاع لازم‌مجدداً در دادگاه حضور یافت و اعلام کرد که این گواهی اساساً باید بی‌اعتبار باشد. در مقابل، ژاکلین دایس ویسکا^{۶۴} وکیل وزارت دادگستری کل فدرال کانادا که نماینده امور جهانی و بین‌الملل کانادا است، در این ادعا مداخله نمود و اعلام کرد که درخواست وکیل شاکیان باید رد شود و یا حداقل به تعویق بیفتد زیرا این گواهی مدرک قاطعی بر اثبات وضعیت دیپلماتیک اموال و دارایی‌های موردنظر است.

وکیل شاکیان در این پرونده، در جلسه رسیدگی اساساً ایرادهای دادگاه را در خصوص بازداشت اموال ایران رد کرد و با اعلام مراتب اعتراض خود، مدعی شد که دادگاه اُنتاریو از دارایی‌های ایران در برابر اتباع کانادایی که تلاش می‌کنند حکم دادگاه را اجرا کنند، دفاع می‌کند و در واقع، دولت کانادا به جای دولت ایران ایستاده است و این حمایت، با ادعای همدردی دولت کانادا با خانواده‌های قربانیان فاجعه سقوط هواپیما تعارض دارد. حتی وی در یک مصاحبه مطبوعاتی پا را از این فراتر گذاشت و اعلام کرد که دولت کانادا نماینده و وکیل دولت ایران است و در واقع، دولت کانادا با اقدامات خود از یک کشور حامی

۶۲. بذار، پیشین، ۲۶۹.

63. Mark Arnold

64. Jacqueline Dais- Visca

تروریسم که یک هواپیمای مسافربری را ساقط کرده است، حمایت می‌کند. در مقابل، وکیل وزارت دادگستری کل فدرال کانادا ضمن اینکه تأیید نمود دولت کانادا احراز کرده است که سقوط هواپیمای مسافربری یک فاجعه و تراژدی وحشتناک است اما تصریح نمود که کانادا در بین متحدان خود به دلیل احترام به حاکمیت قانون اعتبار دارد و با شرکای خود برای پاسخ‌گویی به ادعاهای ایران در این قضیه همکاری می‌کند. البته در جلسه مذکور موضوع گواهی صادره، به طور مستقیم مورد بحث قرار نگرفت زیرا قاضی دادگاه عالی اُنتاریو^{۶۵} به درخواست ژاکلین دایس ویسکا طرح هرگونه پرسش راجع به این گواهی را به تعویق انداخت. قاضی اعلام کرد تا زمانی که حکم اولیه و حکم غرامت به همان نحو که طبق قانون مصونیت دولت لازم است، از طریق ابزارهای دیپلماتیک و قانونی به ایران ابلاغ نشود، هرگونه بحث راجع به نحوه اجرای حکم بی‌مورد خواهد بود.

چالشی که اکنون برای تیم حقوقی و وکلای شاکیان پرونده وجود دارد، یافتن راهی برای وصول محکوم و به و غرامت متعلقه می‌باشد. وکیل شاکیان برای اجرای حکم صادره بر روی ساختمان سابق سفارتخانه ایران در خیابان مت کالیف^{۶۶} اقامتگاه سفیر ایران در خیابان آکاسیا^{۶۷} و یک واحد مسکونی در خیابان لویر^{۶۸} متمرکز گردید. همچنین جمهوری اسلامی ایران در بانک سلطنتی^{۶۹} و بانک اسکویا^{۷۰} حساب بانکی دارد اما گواهی مورخ ۱۸ دسامبر ۲۰۲۰ که تقریباً کمتر از یک سال از وقوع حادثه سقوط هواپیما صادر شد، تصریح می‌کند که این دارایی‌ها از امتیازات و مصونیت‌ها تحت قانون مأموران خارجی و سازمان‌های بین‌المللی برخوردار هستند.

وکلای شاکیان برای رد ادعای مصونیت دیپلماتیک اموال و دارایی‌های ایران استدلال می‌کنند که مصونیت دارایی‌های ایران پس از قطع روابط دیپلماتیک کانادا با ایران در سال ۲۰۱۲ و اخراج نمایندگان ایران از کانادا و بستن نمایندگی کانادا در تهران خاتمه یافته است و در واقع، هیچ دیپلمات ایرانی در کانادا وجود ندارد که از اموال موجود در کانادا برای امور دیپلماتیک استفاده کند.

بدین ترتیب و با توجه به مراتب فوق و صرف‌نظر از مبانی ضعیف رأی صادره و نیز ایرادهای وارده به صلاحیت دادگاه کانادا، نظر به اینکه رأی صادره از سوی دادگاه اُنتاریو قطعی و لازم‌الاجراست، شاکیان

65. Ontario Superior Court Justice Marie- Andree

66. Iran,s former embassy on Metcalf Street

67. Ambassador,s residence on Acacia Avenue

68. A condominium on Laurier Avenue

69. Royal Bank

70. Scotiabank

و وکلای ایشان در حال حاضر در صدد یافتن راهی برای اجرای رأی مذکور می‌باشند که تاکنون از تلاش‌های ایشان نتیجه قطعی حاصل نشده است.

نتیجه‌گیری

مصونیت دولت و اموال آنها از منظر حقوق بین‌الملل یک قاعده عرفی تثبیت شده است. علی‌رغم تلاش‌هایی که برای ایجاد و افزودن استثنائات جدید از قبیل حقوق بشر، نقض قواعد آمره و تروریسم بر این قاعده صورت گرفته و برخی کشورها مثل کانادا و ایالات متحده آمریکا در قوانین داخلی خود آنها را پذیرفته‌اند و از عرف بین‌الملل عدول کرده‌اند اما این رویه نتوانسته مورد اقبال و پذیرش عموم دولت‌ها قرار گیرد.

رویه کمیسیون حقوق بین‌الملل، دیوان بین‌المللی دادگستری و عملکرد تقنینی و قضایی اکثر کشورها مؤید این است که قاعده مصونیت دولت در اعمال حاکمیتی و مصونیت اموال دولت از هرگونه اقدام اجرایی، یک قاعده عرفی خدشه‌ناپذیر است اما دولت کانادا به تبعیت از ایالات متحده آمریکا با تدوین قانون عدالت برای قربانیان تروریسم در سال ۲۰۱۲ از این قاعده و مقررات آن در سطح جهانی عدول کرده و تروریسم را به عنوان استثنای جدید قاعده مصونیت پذیرفته است.

در دعوی مطروحه از سوی برخی بازماندگان قربانیان سانحه هواپیمای اوکراین در دادگاه اُنتاریو کانادا، دادگاه مذکور با استناد به این قانون، صلاحیت خود را احراز نمود ولی به جای استناد به اسناد رسمی متقن به گزارش‌های بسیار ضعیف و ناقص استناد کرد. جمهوری اسلامی ایران نیز طبق رویه سابق خود، با استناد به عدم صلاحیت دادگاه اُنتاریو و قاعده مصونیت دولت از فرستادن وکیل و نماینده خود برای شرکت در جلسات دادرسی و ارائه هرگونه دفاعی خودداری و به این ترتیب رأی محکومیت ایران صادر گردید. دعوی شاکیان به تروریستی بودن اقدام ایران در شلیک موشک مبتنی بود اما اثبات تروریستی بودن این اقدام هم بایستی با توجه به قانون جزای کانادا صورت می‌گرفت که به آسانی امکان‌پذیر نبود و صرفاً آن بخش از قانون که به جرایم مندرج در کنوانسیون جلوگیری از اعمال غیرقانونی علیه امنیت هواپیمایی کشوری (کنوانسیون مونترال) می‌پردازد، قابل تسری به دعوی مذکور بود اما برای تحقق و احراز آن نیز وجود عنصر معنوی یا قصد و نیت مجرمانه ضروری است که بایستی این قصد و نیت به طور قطع و یقین توسط دادگاه احراز می‌شد. برخلاف ادعای شاکیان مبنی بر عمدی بودن سانحه، ایران به دفعات اعلام نموده بود که این سانحه در اثر یک خطای انسانی رخ داده و هیچ

تعمدی در کار نبوده است. قاضی دادگاه اُنتاریو با توجه به ادعای شاکیان و بر اساس گزارش‌های نامعتبر و عجولانه حکم به محکومیت ایران صادر کرد و متعاقباً نیز مبلغ ۱۰۷ میلیون دلار را به عنوان غرامت قابل پرداخت برای شاکیان اعلام نمود.

با توجه به اینکه در گذشته، دادگاه کانادا در شناسایی و اجرای آرای صادره از سوی دادگاه‌های آمریکا در قلمرو آن کشور با استناد به قانون داخلی خود اقدام کرده و مبالغ موضوع آن احکام با توقیف و فروش اموال متعلق به ایران در کانادا تسویه گردید، این رویه با طرح دعوی مذکور ادامه پیدا کرده و با رسیدگی و صدور رأی مورخ ۲۰ می ۲۰۲۱ و رأی ۳ ژانویه ۲۰۲۲ از سوی دادگاه اُنتاریو، مصونیت دولت ایران مجدداً نقض شده است. نظر به اینکه صرف ایراد عدم صلاحیت دادگاه و استناد به قاعده مصونیت از سوی دولت ایران به منزله پذیرش صلاحیت دادگاه خارجی تلقی نمی‌شود، حضور نماینده ایران و دفاع در پرونده مذکور، با توجه به ضعف ادله شاکیان می‌توانست از صدور رأی موصوف و ایجاد رویه جدید و معمول برای دولت کانادا جلوگیری کند.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی
کتاب

- براون لی، یان. اصول حقوق بین‌الملل عمومی، ترجمه محمد حبیبی مجنده، چاپ هشتم، تهران: انتشارات دانشگاه مفید قم، ۱۳۹۶.
- عبدالهی، محسن و میرشهبییز شافع. مصونیت قضایی دولت در حقوق بین‌الملل، چاپ دوم، تهران: انتشارات معاونت پژوهش، تدوین و تنقیح قوانین و مقررات ریاست جمهوری، ۱۳۸۶. مقاله
- بذار، وحید. «مسئولیت بین‌المللی دولت کانادا به واسطه نقض مصونیت دولت ایران در نتیجه توقیف حساب‌های بانکی و فروش اموال ایران به منظور اجرای آراء دادگاه‌های آمریکا»، مجله حقوقی بین‌المللی، ۱۳۹۹(۵۹)، ۲۶۵-۲۸۲.
- خزائی، حسین. «ملاحظات نسبت به کنوانسیون ۱۷ ژانویه ۲۰۰۵ سازمان ملل متحد راجع به مصونیت قضایی دولت‌ها و اموالشان»، مجله حقوقی، نشریه مرکز امور حقوقی بی‌المللی معاونت حقوقی و امور مجلس ریاست جمهوری، ۱۳۸۵(۳۵)، ۴۳۱-۴۳۶.
- عبدالهی، محسن. «تروریسم بین‌المللی به مثابه استثناء در حال ظهور قاعده مصونیت دولت: بررسی قانون جدید کانادا»، در مجموعه مقالات همایش مصونیت در حقوق بین‌الملل، ۵۹-۸۰. به کوشش محسن عبدالهی. تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۹۴.
- شهبازی، محمدعلی. «بررسی مبانی استثنائات وارده بر مصونیت دولت در حقوق بین‌الملل با تأکید بر اقدام کانادا برای نقض مصونیت دولت»، مجموعه مقالات همایش مصونیت در حقوق بین‌الملل، ۱۹۱-۲۱۵. به کوشش محسن عبدالهی، انتشارات گنج دانش، ۱۳۹۴.
- لسانی، سیدحسام‌الدین و احمد کاظمی. «توقیف اموال ایران در آمریکا از دیدگاه حقوق بین‌الملل و رسالت رسانه‌های برون مرزی (با تأکید بر عملکرد کمیسیون حقوق بین‌الملل درباره مصونیت دولت‌ها، دعوی آلمان علیه ایتالیا، دعوی ۲۰۱۶ ایران علیه آمریکا، احکام صادره از محاکم آمریکا، کانادا و لوکزآمبورگ)»، پژوهش‌نامه رسانه بین‌الملل ۱۳(۱۳۹۷)، ۱۳-۴۷.
- موسوی، سیدعلی. «کنوانسیون ملل متحد درباره مصونیت قضایی دولت‌ها و اموال آنها»، فصلنامه سیاست خارجی ۴(۱۳۸۵)، ۸۷۳-۸۹۴.
- پایان نامه و رساله
- خضری، سیدمرتضی. «مستثنائات و موارد سقوط مصونیت دولت در پرتو تحولات جاری تقنینی و قضایی بین‌المللی»، رساله دکتری، تهران: دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۹.
- قاسمی، مجید. «رویکرد جدید به مصونیت قضایی دولت‌ها در آراء محاکم آمریکایی»، پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۸.
- گنج بخش، محمود. «قانون مصونیت دولتی کانادا و تأثیر آن بر مفهوم مصونیت قضایی اموال دولتی با تأکید بر حمایت از قربانیان تروریسم بین‌الملل»، رساله دکتری، تهران: دانشگاه پیام نور، ۱۳۹۵.
- ملک‌مدنی، امیرحسین. «شبه‌جرم‌های حاکمیتی به مثابه استثناء اصل مصونیت در حقوق بین‌الملل»، پایان نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۸.

- Black- Henry. Campbell, *Black s Law Dictionary*. St, Paul, Minnesota: West Publishing Co, 1984.
- Brownlie. Ian, *Principles of Public International Law*. 3ed Ed. Oxford: Oxford University Press, 1983.
- Canada State Immunity Act 1985.
- Convention for the Suppression of Unlawful Acts against the Safety of Civil Aviation.
- ILC Draft Articles and Commentary on Jurisdictional Immunities of States and Their Property.
- Jurisdictional Immunities of the State (Germany v. Italy: Greece Intervening), ICJ Judgment, 2012.
- Justice for Victims of Terrorism Act (JVTA), 2012.
- Reece Thomas- Kathrine and S. mall- John, Human Rights and State Immunity is there Immunity from Civil Liability for Torture? *Netherlands International Law Review*, 2003.
- UK State Immunity Act 1978.
- Yang- Xia dong, *State Immunity in International Law*, 1st Ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
- Year book of the International Law Commission, 1980, V. II.
- Zarei v. Iran, Ontario, Superior Court of Justice, 2021.

This Page Intentionally Left Blank